

Suomen romanien historia -projektin esittely

FT, projektijohtaja Panu Pulma

Suomen romaniväestöllä on takanaan jotakuinkin 500 vuoden historia näillä leveysasteilla. Nykyisen tietämyksemme mukaan ensimmäiset romanit tulivat Tanskasta Ruotsiin 1510-luvulla, ja Tukholman kautta romanien kulkureitit levittäytyivät niin pohjoiseen kuin itään, Ahvenanmaan kautta Suomen puolelle.

Romaneihin suhtautumisesta Ruotsin aikana, siis 1500–1700-luvuilla, tunnetaan vain lähdemerkintöjä, ja nekin valikoituneita, ristiriitaisia ja tulkinnanvaraisia. Näiden, pääosin normatiivisten, lähteiden vähäisten merkintöjen perusteella on sittemmin tehty monennäköisiä johtopäätöksiä romanikansasta ja heidän suhteestaan maan ns. valtaväestöön varhaisina aikoina. Historian vähäinen tutkiminen on johtanut helppoihin yleistyksiin ja myyttien rakentamiseen, joita on sittemmin käytetty vähemmistöpoliittisina argumentteina suuntaan jos toiseenkin.

On varsin tyypillistä, että kun ns. valtaväestö on käsitellyt romaniväestöön liittyviä asioita niin säätyvaltiopäivillä kuin pitäjänkokouksissa aikoinaan tai eduskunnassa ja kunnanvaltuustoissa myöhemmin aikoina on mielipiteiden taustalla erilaisiin historiallisiin traditioihin liittyviä ns. varmoja totuuksia, jotka ovat eläneet omaa elämäänsä sukupolvelta toiselle.

Tämä ilmiö ei ole merkityksetön tänäänkään, tämänkin päivän maahanmuutto- ja vähemmistöpoliittiset puheenvuorot ovat täynnä historiallisia ja kulttuurisia yleistyksiä, joilla uskotaan voitavan ratkaista oikea suhtautumistapa kehen tahansa yksilöön, ryhmistä nyt puhumattakaan. Tämä kokemus on historiallisesti katkeran tuttu niin Euroopan romaneille kuin juutalaisillekin.

Niin kauan kuin historiantutkimus on nojannut siihen ohueen aineistokerrokseen, joka on syntynyt päätöksentekojen tai poliittisten propagandavälineiden tarkoitushakuisina lausumina, on kuva vähemmistöistämme jäänyt ”vinon peilin heijastumiksi”, yksipuoliseksi ja ongelmalliseksi, myös valtaväestön omasta näkökulmasta.

Silloin kun tutkijat ovat välittäneet nähdä enemmän vaivaa ja pureutuneet arkipäivän historiaa valaiseviin lähteisiin, kuva on alkanut monipuolistua ja muuttua vivahteikkaammaksi. Vähin erin on alkanut paljastua se suuri historiallinen mysteeri, että kuinka ylipäänsä on mahdollista, että romaniväestö on voinut elää ja kasvaa näillä köyhillä korpimailla ja viranomaisaineistojen perusteella perin vihamielisessä ympäristössä. Onkin niin, että romanien olemassaolo meidän kansallisena vähemmistönämme perustuu – ei niinkään vuosisataiseen vainoon vaan vuosisataiseen vuorovaikutukseen.

Tämän vuorovaikutuksellisuuden ymmärtäminen ja tunnustaminen merkitsee sitä, että me voimme historiallisesti ymmärtää olevamme tekemisissä alati muuttuvien ilmiöiden kanssa. Romanien elinkeinot ovat muuttuneet, kieli on muuttunut, tavat ja kulttuuri ovat muuttuneet tämän vuorovaikutuksen myötä. Ja samalla he ovat painaneet omat jälkensä myös valtaväestön kulttuuriin.

Mutta millainen tämä vuorovaikutus on ollut, millaisia siinä tapahtuneet muutokset? Mikä romanikansan sosiaalisessa elämässä ja kulttuurissa on ollut pysyvää, mikä muuttuvaista? Millaisen panoksen romanit ovat antaneet suomalaisen yhteiskunnan kehitykselle, miten eri väestöryhmät ovat toisiinsa sopeutuneet?

Kun perinteen ja historian tutkimuksessa on vähin erin luovuttu vanhasta uskomuksesta, jonka mukaan kaikilla kansoilla on jonkinlainen muuttumaton ja ikaikainen alkuperästä juontuva olemuksensa, ja kun eri kansojen ja väestöryhmien vaiheita on ryhdytty tutkimaan konkreettisine, historiallisesti muuttuvina ilmiöinä, on astuttu pitkä askel siihen suuntaan, jossa ihmisten elämän realiteetit on mahdollista tuoda päivänvaloon ilman mytologiaa, ilman kuvitelmia ikuisesti muuttumattomista ryhmäidentiteeteistä.

Viime vuosien aikana kiinnostus maamme niin sanottuja vanhoja vähemmistöjä ja niiden historiaa kohtaan on ilahduttavasti lisääntynyt. Sekä tataarien, juutalaisten että saamelaisten historia on jo saanut lukuisia tutkijoita liikkeelle. Ilahduttavasti on kasvanut myös kiinnostus romanikulttuuria ja historiaa kohtaan. Olemme saaneet nauttia korkeatasoisista tutkimuksista esimerkiksi perinteentutkimuksen alalla, musiikkitieteessä ja romanikielen tutkimuksessa.

Kasvavaa kiinnostusta osoittaa myös huhtikuussa 2010 Helsingissä järjestettävä laajapohjainen tapahtuma ”Unohdettu kansanmurha” toisen maailmansodan aikaisesta romaniholokaustista. Tapahtumaan liittyvässä kansainvälisessä tutkimusseminaarissa tutkaillaan myös Suomen romanien kohtaloita sodan jaloissa.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralla on nyt velvoittava ja vaativa tehtävä, kun se on ottanut toteuttaakseen historian tutkimuksellisen projektin, jolla ei ole Euroopassa esikuvaa. Kuinka kirjoittaa sellaisen vähemmistöryhmän historia, jolla ei ole omaa kirjoitettua perinnettä ja jonka historiaa kuvaava aineisto on pääosin peräisin mitä suurimmassa määrin repressiivisten organisaatioiden, kuten järjestys- ja oikeusviranomaisten arkistoista.

Kun opetusministeriö teki päätöksen Suomen romanien historia -hankkeen rahoittamisesta, oli taustalla Romaniasiain neuvottelukunnan aloite. Tämän aloitteen tekeminen ja osoittaminen Valtioneuvostolle vuonna 2006 osoittaa, että maamme romaniväestöä edustavat järjestöt yhtäältä ymmärtävät, kuinka tärkeää on tuntee totuus oman kansan menneisyydestä, ja toisaalta luottavat siihen, että suomalaisella historian tutkimuksella on niin korkea ammattitaito, että tutkimuksen objektiivisuuteen ja totuudellisuuteen pyrkimiseen voi ehdottomasti luottaa.

Suomen romanien historia -tutkimusprojektin toteuttavalla Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralla on merkittävät kokoelmat romaneja koskevaa perinne- ja muistitietoaineistoa. SKS järjestää myös uuden muistitietokeruun, jonka ytimessä on nimenomaan historiaprojektinkin lähtökohta – vuorovaikutus romanien ja ns. enemmistöväestön välillä. Lisäksi projekti tulee toteuttamaan oman haastatteluohjelman, joka valmistellaan ja toteutetaan tiiviissä yhteistyössä romaniväestön edustajien kanssa.

Historiahankkeen onnistumisen ehdoton ja välttämätön ehto on, että tutkimustyötä tehdään tiiviissä yhteistyössä tutkijoiden ja romanien välillä. Yhteys toteutuu paitsi käytännön tutkimustyön tasolla myös siten, että projektin tieteellisessä ohjausryhmässä on mukana

romanijäsen ja lisäksi tutkijoiden tueksi perustetaan laaja historiatoimikunta, jonka jäsenistä puolet nimittää Romaniasiain neuvottelukunta. Alusta alkaen projektia on valmisteltu tiiviissä yhteistyössä romanijärjestöjen edustajien kanssa ja tämä yhteistyö tulee jatkumaan projektin loppuun saakka.

Projektimme tavoitteena on tuottaa korkeatasoinen yleisesitys Suomen romanikansan vaiheista, mutta projekti tulee järjestämään myös seminaareja ja muita tilaisuuksia, joiden avulla vahvistetaan yhteyttä myös muualla maailmassa, erityisesti tietenkin Euroopassa tehtävään romanihistorialliseen tutkimukseen.

Suomen romanien historia -projekti on tieteellinen tutkimusprojekti, jonka onnistuminen on myös poliittisesti tärkeää. Se antaa esimerkin myös muulle Euroopalle – valtioilla on velvollisuutensa vähemmistöjään kohtaan ja yksi näistä velvollisuuksista on totuuden selvittäminen omien vähemmistöjen vaiheista ja kohtaloista, olkoon totuus kuinka kirvelevä hyvänsä. Realistista vähemmistöpolitiikkaa on helpompi rakentaa tosiasioiden tuntemisen ja tunnustamisen varaan. Se on myös itse kunkin väestöryhmän oman identiteetin ja kansallisen itseymmärryksen kehityksen kannalta hedelmällisempää. Vaikka oman kansan vaiheisiin liittyvillä myyteillä on tunnetusti tärkeä paikkansa kansallisten identiteettien muotoutumisessa ja rakenteessa, ei projektimme tarkoituksena voi olla myyttien vahvistaminen vaan niiden purkaminen.

Siksi onkin helppo sanoa, että vaikka Suomen romanien historia -projekti on poliittisesti tärkeä, se on alusta loppuun ennen muuta tieteellinen projekti, jonka tavoitteena on vain ja ainoastaan todennukaisen kuvan antaminen romaniväestön vaiheista ja niihin vaikuttaneista sisäisistä ja ulkoisista tekijöistä. On hienoa, että Valtioneuvosto on antanut tälle hankkeelle tukensa alusta alkaen – me tutkijat lupaamme olla osoitetun luottamuksen arvoisia, tinkimättömiä tutkijoita.